
РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.43>

ЗАМІНА СТОРОНИ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Баранкова В.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-1355-2897*

Колісник О.В.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільної юстиції та адвокатури,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-7193-4594*

Баранкова В.В., Колісник О.В. Заміна сторони у виконавчому провадженні: теоретичні аспекти та судова практика.

Статтю присвячено дослідженню інституту заміни сторони виконавчого провадження як різновиду процесуального правонаступництва, що має такі особливості: суб'єктний склад; підстави правонаступництва та документи-докази, які підтверджують їх існування; порядок здійснення правонаступництва.

Визначається співвідношення понять матеріального правонаступництва, процесуального правонаступництва та заміни сторони у виконавчому провадженні.

Висновується, що заміна сторони виконавчого провадження являє собою такий різновид процесуального правонаступництва, що здійснюється у випадку вибуття сторони виконавчого провадження через смерть фізичної особи, припинення існування юридичної особи або переходу від одних фізичних чи юридичних осіб до інших окремих цивільних прав та обов'язків за умов, що виконання обов'язків чи вимог такої особи як сторони у виконавчому провадженні допускає правонаступництво.

Окреслюється специфічний склад суб'єктів правонаступництва на стадії виконавчого провадження. Спростовується твердження, що заміна сторони виконавчого провадження означає й заміну учасника справи. Обґрунтовується недоцільність передачі вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження з юрисдикції суду до компетенції державного чи приватного виконавця.

Визначається така особливість підстав правонаступництва у виконавчому провадженні як правонаступництво у матеріальних правовідносинах, які вже встановлені рішенням суду або рішенням іншого юрисдикційного органу.

Наголошується зумовленість процесуального порядку здійснення правонаступництва у виконавчому провадженні можливістю виникнення його підстав. Визначаються процесуальні особливості виникнення правонаступництва в межах відкритого виконавчого провадження, до відкриття виконавчого провадження у вигляді заміни стягувача чи боржника у виконавчому листі, а також у випадках, коли виконавче провадження закінчене, але є можливість його відновлення.

Сформульовано пропозиції щодо внесення змін до законодавства, що регулює порядок заміни сторони виконавчого провадження.

Ключові слова: виконавче провадження, заміна сторони виконавчого провадження, правонаступництво у виконавчому провадженні, зупинення виконавчого провадження, закінчення ви-

конавчого провадження, державний/приватний виконавець, суд як суб'єкт виконавчого провадження, підстави правонаступництва у виконавчому провадженні, цивільне процесуальне правонаступництво.

Barankova V.V., Kolisnyk O.V. A party replacement in enforcement proceedings: theoretical aspects and judicial practice.

This article is devoted to the study of the institute of a party replacement in enforcement proceedings as a type of procedural legal succession, which has the following features: subjects list; grounds for legal succession and evidentiary documents confirming their existence; and the procedure for exercising legal succession.

The correlation between the concepts of material legal succession, procedural legal succession, and a party replacement in enforcement proceedings is defined.

It is concluded that a party replacement in enforcement proceedings is a type of procedural legal succession that occurs when a party of enforcement proceedings withdraws due to the death of an individual, the termination of a legal entity, or the transfer of certain civil rights and obligations from one individual or legal entity to another, provided that the fulfillment of the duties or demands of such a person as a party of the enforcement proceedings provides legal succession.

The specific subjects list of legal succession at the stage of enforcement proceedings is outlined. The assertion that a party replacement of enforcement proceedings also means a party replacement of a case is refuted. The inexpediency of transferring the resolution of the issue of a party replacement in enforcement proceedings from the court jurisdiction to the competence of a state or private enforcement officer is justified.

The article states that a feature of the grounds for legal succession in enforcement proceedings is legal succession in material legal relations that have already been established by a court decision or a decision of another jurisdictional body.

It is emphasized that the procedural order for exercising legal succession in enforcement proceedings is conditioned by the possibility of its arising grounds. The procedural features of the legal succession emergence are determined within open enforcement proceedings, before the opening of enforcement proceedings in the form of replacing the claimant or debtor in the writ of execution, as well as in cases where the enforcement proceedings have been completed but there is a possibility of their resumption.

Proposals for amending the legislation regulating the procedure for replacing a party in enforcement proceedings have been formulated.

Key words: enforcement proceedings, a party replacement in enforcement proceedings, legal succession in enforcement proceedings, suspension of enforcement proceedings, termination of enforcement proceedings, state/private enforcement officer, court as a subject of enforcement proceedings, grounds for legal succession in enforcement proceedings, civil procedural legal succession.

Постановка проблеми. Виконання судових рішень та рішень інших юрисдикційних органів займає важливе місце в механізмі забезпечення гарантованого Конституцією України та міжнародними актами права на ефективний захист та відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав і свобод людини і громадянина, а також інтересів юридичних осіб і держави. Однак під час здійснення виконавчого провадження досить часто виникають обставини, пов'язані з вибуттям однієї чи обох сторін такого провадження, внаслідок чого постають питання щодо необхідності заміни вибулої сторони і можливості подальшого продовження виконавчих дій. Правове регулювання питань правонаступництва у виконавчому провадженні періодично зазнає суттєвих змін, характеризується непослідовністю та невизначеністю, що породжує неоднозначне тлумачення відповідних нормативних приписів органами судової влади та іншими суб'єктами правозастосування, ухвалення ними суперечливих рішень. Саме тому науковий інтерес становлять питання сутності інституту заміни сторони виконавчого провадження в порядку правонаступництва, його особливостей, підстав виникнення та процесуального порядку здійснення.

Метою статті є визначення особливостей заміни сторони у порядку правонаступництва у виконавчому провадженні, підстав та порядку його здійснення, виявлення проблемних аспектів, які виникають під час заміни сторони виконавчого провадження у правозастосовній практиці, та формулювання на цій підставі пропозицій щодо внесення змін у законодавство у сфері виконавчого провадження.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженням проблем виконавчого провадження займалися такі науковці як В.В. Комаров, С.О. Кравцов, П.П. Заворотько. Проблеми заміни сторони виконавчого провадження були предметом наукових досліджень таких учених як О.П. Печений, С.С. Бичкова, Д.Ю. Іщенко та інші. Проте, зміни, які відбулися у законодавстві, що регулює вико-

навче провадження, зумовили дискусійність зазначених робіт, зокрема, щодо визначення заміни сторони виконавчого провадження, порядку його здійснення. Поза увагою науковців залишились особливості виникнення правонаступництва у виконавчому провадженні, його співвідношення з правонаступництвом у цивільному процесі та інші питання, які потребують подальшого доопрацювання та дослідження.

Виклад основного матеріалу. Стаття 442 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) регулює правила заміни сторони у виконавчому провадженні, згідно яких у разі вибуття однієї із сторін виконавчого провадження суд замінює її правонаступником за заявою сторони (заінтересованої особи), державного або приватного виконавця. Іноді суб'єктний склад учасників справи може змінюватися в силу настання певних юридичних фактів, що тягнуть за собою виникнення процесуального правонаступництва [1, с. 107].

Поняття процесуального правонаступництва в цілому та правонаступництва у виконавчому провадженні зокрема не набули законодавчого закріплення, а розроблені у теорії цивільного процесуального права. У літературі зазначалося, що процесуальне правонаступництво у виконавчому провадженні – це заміна стягувача або боржника (правопопередника) іншою особою (правонаступником), у зв'язку з чим до останньої переходять відповідні права та обов'язки [2, с. 107]. Вважаємо таке визначення неповним, позаяк заміна суб'єкта правовідносин може відбуватися у різних формах, з різних підстав і у різному процесуальному порядку. Наведене визначення не висвітлює той факт, що заміна сторони виконавчого провадження відбувається, передусім, внаслідок її вибуття, а також за умов виникнення певних підстав (матеріального правонаступництва). Заміна сторони виконавчого провадження визначається С.С. Бичковою як передання на підставі ухвали суду всіх прав та обов'язків стягувача або боржника у виконавчому провадженні від особи, яка була стороною виконавчого провадження і вибула з нього, її правонаступникові [3, с. 234-235]. Не можна погодитися з тим, що права та обов'язки стягувача або боржника передаються правопопередником правонаступнику, бо, наприклад, у разі смерті правопопередника-фізичної особи це неможливо через фізичну відсутність правопопередника. При цьому суд такі права та обов'язки також не передає, а лиш санкціонує їх перехід від однієї особи до іншої. З цих самих міркувань викликає заперечення твердження про те, що передача відбувається на підставі ухвали суду, позаяк підставою набуття процесуальних прав та обов'язків правонаступника є перехід цивільних прав та обов'язків, а ухвала суду, мотивована цими обставинами, фіксує такий перехід та його наслідки, надаючи їм офіційного значення, оскільки нових прав та обов'язків суд для суб'єктів правонаступництва не утворює. Крім того, правопопередником не у всіх випадках є особа, яка вже брала участь у виконавчому провадженні, виходячи з того, що ч. 5 ст. 442 ЦПК передбачає правонаступництво і до відкриття виконавчого провадження.

Отже, можна запропонувати наступне визначення. Заміна сторони виконавчого провадження являє собою такий різновид процесуального правонаступництва, що здійснюється у випадку вибуття сторони виконавчого провадження через смерть фізичної особи, припинення існування юридичної особи або переходу від одних фізичних чи юридичних осіб до інших окремих цивільних прав та обов'язків за умов, що виконання обов'язків чи вимог такої особи як сторони у виконавчому провадженні допускає правонаступництво.

Питання щодо співвідношення понять матеріального правонаступництва, процесуального правонаступництва та заміни сторони у виконавчому провадженні (правонаступництва у виконавчому провадженні) є дискусійним [4, с. 47].

Вважаємо, що матеріальне та процесуальне правонаступництво відрізняються за змістом, позаяк в межах матеріального правонаступництва переходять матеріальні права та обов'язки та відбувається заміна суб'єкта у цивільних матеріальних правовідносинах, а процесуальне правонаступництво передбачає перехід до іншого суб'єкта цивільних процесуальних прав та обов'язків й, відповідно, заміну учасника цивільних процесуальних правовідносин. При цьому необхідність відокремлення цивільного матеріального та процесуального правонаступництва не виключає їх взаємозв'язку та взаємодії. Так, В.В. Валах справедливо зазначає, що змішування процесуального правонаступництва з правонаступництвом в матеріальному правовідношенні є неточним та хибним, оскільки наявність останнього завжди слугує лише підставою і не завжди є передумовою для процесуального правонаступництва [5, с. 56]. Заміна ж сторони виконавчого провадження має розглядатися як різновид цивільного процесуального правонаступництва.

Деякі автори ототожнюють цивільне процесуальне правонаступництво із заміною сторони у справі або сторони виконавчого провадження [6, с. 82].

Можна погодитися з напрацьованим правозастосовною практикою висновком, що законодавець не ототожнює поняття «процесуальне правонаступництво» і «заміна сторони виконавчого провадження», оскільки ці інститути регулюються окремими статтями ЦПК України 55 та 442, відповідно.

Також це опосередковано впливає зі змісту п. 28 ч. 1 ст. 353 ЦПК, відповідно до якого, ухвала про заміну сторони у справі (процесуальне правонаступництво) та ухвала про заміну сторони виконавчого провадження відокремлені одна від одної як такі, на які можуть подаватись скарги окремо від рішення суду [7].

Отже, на нашу думку, поняття цивільного процесуального правонаступництва є більш широким за змістом, а заміна сторони у виконавчому провадженні має розглядатися як різновид процесуального правонаступництва, що має свої особливості, до яких слід віднести: суб'єктний склад; підстави правонаступництва та документи-докази, які підтверджують їх існування; порядок здійснення правонаступництва. При цьому мають бути дотримані такі загальні правила процесуального правонаступництва, що закріплені у ст. 55 ЦПК і не відтворені у ст. 442 ЦПК, як визначення підстав правонаступництва (ч. 1 ст. 55 ЦПК) та обов'язковість усіх процесуальних дій правопередника для правонаступника (ч. 2 ст. 55 ЦПК, ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» (далі - Закон)).

Суд вирішує питання про заміну сторони виконавчого провадження правонаступником за ініціативою державного чи приватного виконавця або сторони (заінтересованої особи). Зазначені суб'єкти звертаються до суду із відповідною заявою. Отже, суб'єктами провадження щодо розгляду питання про заміну сторони виконавчого провадження слід визнавати: суд, державного/приватного виконавця, сторін виконавчого провадження, заінтересованих осіб.

У літературі оспорується доцільність віднесення вирішення цього питання до компетенції суду й висловлені пропозиції на законодавчому рівні закріпити право державного виконавця вирішувати питання щодо заміни сторони виконавчого провадження, а відповідну правомочність суду обмежити випадками наявності спору щодо того, хто саме є правонаступником сторони виконавчого провадження, яка вибула [8, с. 8]. Заперечуючи слушність такої думки, зазначимо, що, по-перше, незрозумілими є критерії та обставини, за наявністю яких буде вбачатися наявність такого спору. Саме віднесення вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження до компетенції суду й унеможливорює виникнення спору щодо суб'єкта - правонаступника вибулої сторони. З точки зору правозастосовної практики, у випадку наділення такими повноваженнями виконавця, виникнення спору, вочевидь, буде простежуватися через звернення відповідної заінтересованої особи до суду зі скаргою на дії виконавця, що тільки збільшить навантаження на судову систему. По-друге, у даному випадку суд як суб'єкт виконавчого провадження виконує забезпечувальну функцію, реалізація якої відбувається через попереднє санкціонування судом найбільш важливих процесуальних виконавчих дій, вчинення яких потребує встановлення додаткових гарантій законності та дотримання відповідних прав їх учасників, що, власне, і забезпечується судом. При цьому йдеться не стільки про виконавчі дії суду, скільки про реалізацію його юрисдикційних повноважень, якими не наділені державні чи приватні виконавці.

Відповідно до ст. 15 Закону сторонами у виконавчому провадженні є стягувач і боржник. Стягувачем може бути фізична або юридична особа, на користь чи в інтересах якої видано виконавчий документ. Боржником може бути фізична або юридична особа, визначена у виконавчому документі, бо зобов'язана за рішенням вчинити певні дії (передати майно, виконати інші обов'язки, передбачені рішенням) або утриматися від їх вчинення. У разі, коли в результаті вибуття стягувача чи боржника зазначені права та обов'язки переходять до інших осіб, це тягне за собою заміну цими особами первісних стягувачів та боржників. У такому разі йдеться про настання процесуального правонаступництва, різновидом якого є правонаступництво у виконавчому провадженні.

За правилами ч. 2 ст. 442 ЦПК окрім сторін виконавчого провадження, заяву про заміну можуть подавати й заінтересовані особи, склад яких законом не визначається. Вважаємо, що такими особами слід вважати потенційних правонаступників сторони виконавчого провадження.

Отже, у виконавчому провадженні замінюється або стягувач, або боржник. Однак, у справі про стягнення аліментів на утримання дитини з її батька Білопільський районний суд Сумської області на стадії виконавчого провадження здійснив заміну законних представників дитини, на користь якої здійснювалось стягнення аліментів. Спочатку у виконавчому листі стягувачем було визначено матір дитини, проте, коли в неї відібрали дитину без позбавлення батьківських прав, стягувача-матір було замінено на стягувача-бабусю як нового опікуна дитини [9]. Беручи до уваги, що стягувачем є особа, на користь якої чи в інтересах якої видано виконавчий документ, вочевидь, у даній ситуації стягувачем слід вважати саму дитину. Крім того, відсутні підстави для правонаступництва як в матеріальних правовідносинах, так і процесуальних, оскільки згідно зі ст. 55 ЦПК у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу. Отже, замінити можна лише особу, яка є суб'єктом спірних або вже встановлених судом

правовідносин. Позивачем у справах про стягнення аліментів є дитина, бо саме її права порушені батьками, які не виконують обов'язки щодо належного її утримання, а отже і стягувачем має бути дитина як особа, на користь якої має бути виконано рішення і видано виконавчий документ.

У правових позиціях Верховного Суду висловлено твердження, що заміна сторони виконавчого провадження означає й заміну учасника справи. Ця думка обґрунтовується тим, що виконавче провадження є стадією судового процесу, отже, сторони виконавчого провадження належать до учасників справи [10].

З такою позицією Верховного Суду важко погодитися, оскільки за ЦПК всі учасники справи мають різний процесуальний статус, бо наділені, крім загальних, однакових (ст. 43 ЦПК), ще й спеціальними процесуальними правами та обов'язками, що їх вирізняють. Учасник процесу – це не процесуальний статус, а найменування групи осіб з різним процесуальним статусом (з різною процесуальною правосуб'єктністю), і у межах виконавчого провадження учасники справи змінюються. Неможливо повернути учасника виконавчого провадження, наприклад, у статус третьої особи, бо належні їй повноваження вона реалізує у судовому, а не у виконавчому провадженні.

Обґрунтовуючи свої заперечення, виходимо з системного аналізу глави 4 розділу I ЦПК, яка має назву «Учасники судового процесу» та розділу III Закону, що має найменування «Учасники виконавчого провадження». Склад учасників виконавчого провадження, визначений ст. 14 Закону, є специфічним і не збігається зі складом учасників справи, закріпленим у ст. 42 ЦПК. Крім того, підставами виконання є не лише рішення та ухвали суду, а й рішення інших юрисдикційних органів, як наслідок, склад виконавчих документів відповідно до правил ст. 3 Закону не обмежується лише виконавчим листом. У випадках відкриття виконавчого провадження з метою примусового виконання рішень інших юрисдикційних органів взагалі позбавлено жодного правового сенсу твердження про те, що заміна сторони виконавчого провадження означає й заміну учасника справи, адже сторони такого виконавчого провадження попередньо не були учасниками цивільних процесуальних правовідносин, а брали участь у інших юрисдикційних процесах.

До того ж, немає заздалегідь обумовленого, незмінного зв'язку між статусом сторін у судовому провадженні та статусом сторін у виконавчому провадженні. Так, стягувачем не завжди виступає позивач, наприклад, у разі, якщо судом задоволено позовну заяву третьої особи, яка заявляла самостійні вимоги, а у задоволенні вимог позивача було відмовлено, або у разі задоволення вимог відповідача за зустрічним позовом. У таких випадках стягувачем буде відповідно або третя особа, яка заявляла самостійні вимоги, або відповідач, зустрічний позов якого було задоволено. І ті права, якими вони були наділені в межах судового процесу, вже відсутні в їх статусі як учасників виконавчого провадження. Так само стягувачем може стати не тільки учасник позовного провадження, а й заявник у наказному провадженні. Саме тому недоцільно говорити про те, що у разі заміни сторони виконавчого провадження замінюється учасник справи.

До речі, з наведених міркувань не можна погодитися і з поглядом на процесуальне правонаступництво як на заміну осіб, що є сторонами, третіми особами, фізичних і юридичних осіб, стосовно яких відкрито цивільну справу, іншими особами внаслідок переходу до них суб'єктивних прав чи обов'язків [11, с. 96], позаяк у цивільному процесі взагалі не існує таких суб'єктів як «фізичні та юридичні особи, стосовно яких відкрито цивільну справу», а отже, у них не може бути й правонаступників.

Наступним аргументом проти розробленого судовою практикою висновку щодо ототожнення заміни сторони виконавчого провадження та заміни учасника справи може виступати необхідність враховувати виникнення правової ситуації, висвітленої у науковій статті Д.Ю. Іщенко: у разі якщо у боржника є декілька спадкоємців, то суб'єктний склад виконавчого провадження набуде нестандартних рис, а саме, стане наявним не один боржник, а одразу декілька – за кількістю спадкоємців [12, с. 146]. Така ситуація цілком може мати місце, але чи логічно припускати, що тоді з'явиться декілька нових учасників справи, враховуючи, що співучасті при розгляді справи судом не існувало? Вочевидь, відповідь на це питання негативна, отже, подібний підхід позбавлений теоретичної доцільності, а лише утворює практичні проблеми.

На практиці постає питання наявності правонаступництва у випадках, коли суб'єкт правовідносин змінює найменування. Так, Березанський міський суд Київської області змінив боржника-юридичну особу у виконавчому листі до відкриття виконавчого провадження у зв'язку зі зміною назви цієї юридичної особи. Судом було встановлено, що ТОВ «СС ЛОУН», код ЄДРПОУ: 40071779, змінило найменування юридичної особи на ТОВ «ІНЕКОМП», місцезнаходження, склад власників та директора [13].

Вважаємо, що у такому випадку правонаступництво не виникає. Згідно зі ст. 104 Цивільного кодексу України (далі - ЦК) юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права

та обов'язки переходять до правонаступників. У даній ситуації змінено назву, місцезнаходження, склад власників та директора, проте не утворено нового суб'єкта права. На нашу думку, у цій справі правонаступництво відсутнє, оскільки відсутня реорганізація юридичної особи у будь-якій формі, не відбувається переходу прав та обов'язків від однієї юридичної особи до іншої. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне запровадити у ЦПК такий процесуальний інститут як «внесення змін у виконавчий лист», наприклад, у разі зміни ПІБ фізичної особи або найменування юридичної особи, бо наразі цивільне процесуальне законодавство передбачає можливість лише виправлення помилок у виконавчому листі, а ч. 5 ст. 15 Закону передбачає, що у разі якщо сторона виконавчого провадження змінила найменування (для юридичної особи) або прізвище, ім'я чи по батькові (для фізичної особи), виконавець, за наявності підтверджуючих документів, змінює своєю постановою назву сторони виконавчого провадження, але такі повноваження виконавець може застосувати лише в межах відкритого виконавчого провадження.

Особливістю здійснення правонаступництва у виконавчому провадженні є те, що підставою для заміни сторони виконавчого провадження є правонаступництво не у спірних, а у вже встановлених рішенням суду або рішенням іншого юрисдикційного органу матеріальних правовідносинах. Заміна сторони виконавчого провадження, що вибуває, як і у межах цивільного судового провадження, зумовлюється настанням правонаступництва у матеріальних правовідносинах, тому вона не завжди є можливою.

У постанові Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 березня 2021 р. вказано, що підставою для заміни сторони виконавчого провадження, тобто процесуального правонаступництва на стадії виконання рішення суду, є наступництво у матеріальних правовідносинах, унаслідок якого відбувається вибуття сторони зі спірних або встановлених судом правовідносин і переходу до іншої особи прав і обов'язків вибулої сторони в цих правовідносинах. Таким чином, при вирішенні питання про заміну сторони у виконавчому провадженні необхідно встановити факт вибуття сторони виконавчого провадження та переходу до особи матеріальних прав і обов'язків вибулої сторони [14].

Права та обов'язки, що володіють винятково особистим характером, як відомо, не є об'єктом правонаступництва. Згідно зі ст. 515 ЦК заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. А у ст. 608 ЦК зазначено, що зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. Зобов'язання припиняється смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора.

Наприклад, неможливими є перехід або передача права на стягнення аліментів, особистих немайнових прав, неможливо передати вимогу про поновлення на роботі тощо. У літературі також наголошується, що літературна, художня, наукова та технічна творчість особи не може перейти від неї до іншої особи, оскільки вона пов'язана з унікальними властивостями особи, її здібностями, талантами, досвідом тощо [15, с. 43].

Поряд із цим, якщо позивачеві присуджено відшкодування моральної шкоди, але він помер і не встиг отримати його, то стягнута сума відшкодування входить до складу спадкового майна і може бути отримана його спадкоємцями, що допускаються для участі у виконавчому провадженні як правонаступники (відповідно до ст. 1230 ЦК). Прикладом такої ситуації може слугувати постанова Дніпровського апеляційного суду, якою було залишено без змін ухвалу Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області про заміну стягувача у виконавчому листі, виданому на рішення суду про стягнення з АТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат» моральної шкоди [16].

Слушною також є теза про те, що правовідносини щодо обов'язку відшкодування моральної шкоди, яка завдана померлою особою, не є нерозривно пов'язаними з особою спадкодавця, а тому зазначене правовідношення допускає правонаступництво в ситуації, коли цей обов'язок зумовлений наявністю судового рішення [17, с. 92]. Ця думка бере свої витoki з висновків Верховного Суду про те, що «сутність обов'язків з грошової компенсації моральної шкоди і судових витрат не дозволяє зробити висновок, що вони мають особистий характер та пов'язані із особою спадкодавця» [18].

Особистий характер зобов'язання, що тягне за собою його припинення внаслідок смерті фізичної особи, має визначатися з урахуванням змісту та призначення зобов'язання. Якщо особистий характер зобов'язання не буде встановлений, зобов'язання зберігає свою силу для правонаступників померлої особи згідно норм спадкового права.

Можливість виникнення підстав зумовлює порядок здійснення правонаступництва у виконавчому провадженні. Окрім підстав правонаступництва внаслідок переходу до іншої особи матері-

альних прав та обов'язків, при вирішенні питання про заміну сторони у виконавчому провадженні необхідно встановити факт вибуття сторони виконавчого провадження. Одночасна участь право-попередника та правонаступника у виконавчому провадженні виключена.

Встановлюючи підстави заміни сторони виконавчого провадження, суд має дослідити документи, які додаються до заяви і свідчать про настання правонаступництва. Вважаємо, що зверненню виконавця до суду з заявою про заміну сторони виконавчого провадження має передувати вчинення ним такої процесуальної дії як зупинення виконавчого провадження. У даному випадку зупинення виконавчого провадження має розглядатися як обов'язок державного/приватного виконавця за умов, якщо виконання обов'язків сторони чи вимог у виконавчому провадженні допускає правонаступництво (п. 3 ч. 1 ст. 39 Закону).

У судовому процесі питання заміни сторони і зупинення провадження у зв'язку з необхідністю її проведення охоплюються повноваженнями суду, а у виконавчому провадженні ці питання покладені на двох різних суб'єктів - суд і виконавця, а саме: вирішення питання про зупинення виконавчого провадження віднесено до компетенції виконавців, а питання заміни сторони виконавчого провадження перебуває у компетенції суду.

Обов'язок виконавця щодо зупинення провадження заснований на об'єктивному аспекті: обставинах, що свідчать про можливість виникнення правонаступництва, а не на суб'єктивному: зверненні чи відсутності звернення відповідних визначених законом суб'єктів із заявою про заміну сторони виконавчого провадження, тобто обов'язок виконавця щодо зупинення виконавчого провадження не має обумовлюватися поведінкою заінтересованих осіб.

У зв'язку з цим потребує змін редакція п. 5 ч. 1 ст. 34 Закону, і вона має набути наступного формулювання: «Виконавець зупиняє вчинення виконавчих дій у разі вибуття сторони виконавчого провадження за умови, що виконання обов'язків сторони чи вимог у виконавчому провадженні допускає правонаступництво». Відповідно, якщо процесуальне правонаступництво виникати не може, це має слугувати підставою для закриття, а не закінчення виконавчого провадження.

Підставами настання правонаступництва згідно ст. 55 ЦПК можуть бути: смерть фізичної особи, припинення юридичної особи, заміна кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також інші випадки заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір. Відповідно у виконавчому провадженні ці обставини встановлюються стосовно відносин, які вже встановлені рішенням суду або іншого юрисдикційного органу. Отже, на підтвердження таких підстав можуть бути подані такі документи: свідоцтво про право на спадщину (у разі смерті фізичної особи згідно ст. 1296, 1297 ЦК), передавальний акт комісії з припинення юридичної особи (у разі припинення юридичної особи шляхом злиття, приєднання або перетворення згідно ст. 104–107 ЦК), розподільчий баланс (у разі припинення юридичної особи шляхом поділу згідно ст. 104–107 ЦК), правочини щодо заміни кредитора або боржника у зобов'язанні (у разі такої заміни відповідно до ст. 512, 513, 520, 521 ЦК) тощо.

Цікавим з точки зору доказування підстав для правонаступництва є судові рішення Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області, відповідно до якого правонаступником у виконавчому провадженні на стороні стягувача (заяву було подано її законним представником) за рішеннями про стягнення заборгованості з двох осіб стала його онука, яка є єдиною спадкоємицею за заповітом. В ухвалі суду про заміну сторони стягувача у виконавчому провадженні було зазначено наступне. Хоча заявником не долучено до заяви копію свідоцтва про право на спадщину, але суд бере до уваги постанову Верховного Суду від 22.03.2023 р. у справі № 463/6829/21-ц, у якій роз'яснено, що право на спадкове майно виникає з часу відкриття спадщини, а не з моменту отримання свідоцтва про право на неї [19].

Однак, на наше переконання, з таким висновком погодитися складно, оскільки для вирішення питання про вступ правонаступника визначальним є не момент виникнення права на спадкове майно, а його належна реалізація та оформлення, тому що воно може бути реалізоване у різний спосіб, наприклад, особа може відмовитися від прийняття спадщини. Іншими словами, набуття права на спадкове майно обов'язково має бути підтверджене свідоцтвом про право на спадщину (ст. 1297 ЦК).

В іншій справі Березанський міський суд Київської області правомірно відмовив у заміні сторони у зв'язку з тим, що відсутні докази, що виконавче провадження, по якому просять провести заміну стягувача, здійснюється саме з приводу виконання виконавчого напису нотаріуса № 4273 про стягнення з боржника ОСОБА_1 кредитної заборгованості, не надано копії виконавчого напису нотаріуса № 4273 і самого кредитного договору, а також не доведено, що вказаний виконавчий напис стосується саме кредитного договору, який зазначений у Реєстрі боржників, за яким права вимоги перейшли до заявника, незважаючи на те, що до заяви про заміну сторони були додані договори факторингу, на підставі яких переходили права вимоги. Надана заявником роздруківка з Автоматизованої системи виконавчого провадження не є належним доказом, оскільки не містить

жодних відомостей про предмет та підстави такого стягнення, і це не дає підстав стверджувати, що дане виконавче провадження здійснюється з примусового виконання саме виконавчого напису нотаріуса № 4273. Заявником додано документ - «копію довідки приватного нотаріуса», що являє собою лише копію відбитку штампу приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу ОСОБА_2, не оформленого відповідно до форми виконавчого напису, що не містить жодних відомостей про боржника, його прізвище, ім'я та по батькові, адресу, дату і місце народження, а також дату та номер кредитного договору, за яким вчинено виконавчий напис, що не дає змоги встановити його відношення до предмету даного судового розгляду, відтак, є неналежним доказом і до уваги судом не береться [20]. Отже, судова практика переконливо свідчить, що у кожному випадку потенційного правонаступництва заінтересовані особи мають подати відповідні докази на підтвердження наявності підстав для правонаступництва в матеріальному праві, зокрема, уступки права вимоги у конкретному зобов'язанні.

Суди іноді припускаються помилок, неправильно оцінюючи наявність або відсутність підстав для настання правонаступництва у виконавчому провадженні. Так, у нижченаведеній справі суд першої інстанції помилково відмовив у задоволенні заяви про заміну сторони у виконавчому провадженні. Дніпровський районний суд м. Києва частково задовольнив заяву АТ «Сенс Банк» про видачу дублікату виконавчого листа, проте відмовив у задоволенні заяви АТ «Сенс Банк» в частині заміни сторони виконавчого провадження. Колегія суддів не погодилася з висновками суду першої інстанції в частині відмови в задоволенні заяви АТ «Сенс Банк» про заміну стягувача у виконавчому провадженні, оскільки до АТ «Сенс Банк» перейшли усі права та обов'язки АТ «Укрсоцбанк», в тому числі і право вимоги до ОСОБА_1 за виконавчим листом Дніпровського районного суду м. Києва про стягнення з нього заборгованості. Суд першої інстанції, відмовляючи в заміні стягувача у виконавчому провадженні, не врахував, що АТ «Сенс Банк» просило здійснити заміну сторони стягувача у виконавчому листі, враховуючи, що виконавче провадження з виконання рішення третейського суду станом на момент звернення АТ «Сенс Банк» з відповідною заявою до суду не відкрито [21].

Натомість, в інших випадках суди безпідставно задовольняли заяви про заміну сторони у виконавчому провадженні. Так, Дніпровський апеляційний суд скасував ухвалу суду першої інстанції про заміну сторони виконавчого провадження у зв'язку з тим, що матеріальне правонаступництво внаслідок уступки вимоги відбувалося неодноразово і не у кожному випадку після виникнення матеріального правонаступництва її набувачами було оформлене процесуальне правонаступництво [22]. А, наприклад, Київський апеляційний суд встановив, що виконавче провадження, щодо якого подавалася заява про заміну сторони, вже було закінчене у зв'язку з повним виконанням, тому скасував ухвалу суду першої інстанції про заміну сторони виконавчого провадження [23].

У випадку, якщо матеріальним законом правонаступництво допускається, воно є обов'язковим для правонаступників боржника і факультативним (необов'язковим) для правонаступників стягувача, оскільки стягувач може відмовитися від стягнення.

Відповідно до ч. 3 ст. 442 ЦПК на розгляд питання про заміну сторони виконавчого провадження закон надає десять днів. Це службовий строк, встановлений законом для суду. Питання розглядається у судовому засіданні з повідомленням сторін та заінтересованих осіб про час його проведення, однак їх неявка не перешкоджає вирішенню питання про заміну сторони виконавчого провадження.

Для правонаступника всі дії, вчинені до його вступу у виконавче провадження, обов'язкові в тій мірі, в якій вони були обов'язковими для сторони, яку правонаступник замінив (ч. 5 ст. 15 Закону). Як зазначає С.С. Бичкова, правонаступник сторони не може мотивувати свою ту чи іншу вимогу тим, що він не брав участі у виконавчому провадженні, або тим, що він не погоджується із діями правопередника [8, с. 8]. Наприклад, якщо стягувач відмовився від стягнення, то його правонаступник не має права вимагати подальшого проведення виконавчих дій; якщо сторони уклали мирову угоду, то їх правонаступники не можуть змінити її умови або відмовитися від неї; якщо боржник визначив майно, на яке треба звертати стягнення в першу чергу, то його правонаступник не може вирішити це питання по-іншому.

Прикладом може слугувати правова ситуація у наступній справі. Так, Дніпровський апеляційний суд залишив в силі рішення суду першої інстанції, яким було відмовлено у задоволенні заяви про заміну сторони виконавчого провадження у справі за позовом Публічного акціонерного товариства Райффайзен Банк Аваль про звернення стягнення на предмет іпотеки та виселення, з наступних підстав. Подаючи заяву про заміну сторони, заявник одночасно не подав заяву про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, не обґрунтовуючи поважність причин цього. Суд зауважив, що з моменту ухвалення рішення суду першої інстанції про задоволення позову та до укладання договорів про відступлення прав вимоги пройшло майже

сім років, протягом яких АТ «Райффайзен банк» не вживав заходів щодо виконання даного рішення суду, відповідно заявник повинен був при укладанні договорів про відступлення прав вимоги усвідомлювати як правонаступник наслідки дій сторони в цивільному процесі до укладання таких договорів [24].

При вирішенні питання про заміну сторони у виконавчому провадженні суд перевіряє наявність правонаступництва у матеріальних відносинах, враховуючи, що його обсяг може бути різним. У науці цивільного права виокремлюють два види матеріального правонаступництва: універсальне (повне) та сингулярне (часткове), хоча деякі автори невинновато переносять такий розподіл й на процесуальне правонаступництво. Так, наслідуючи позицію І.В. Атаманчук та Д.О. Захарчука, В.В. Круглик стверджує: «Загалом, процесуальна теорія та судова практика поділяють процесуальне правонаступництво на два види: повне (універсальне) та часткове (сингулярне)» [1, с. 106-107; 25, с. 141]. Щоправда, наведену тезу автор викладає суперечливо, позаяк нижче спочатку обґрунтовує посиланням на роботу, що присвячена не процесуальному, а матеріальному правонаступництву [26, с. 132], автор якої справедливо зазначає, що у випадку спадкування правонаступник набуває усі права та обов'язки правопередника та займає його місце в усіх цивільно-процесуальних відносинах, де останній був учасником. І вже у подальшому тексті тієї самої роботи В.В. Круглик висновує, що цивільне процесуальне правонаступництво, на відміну від цивільного правонаступництва, може бути тільки загальним (універсальним), оскільки правонаступник повністю замінює собою попередника в усьому обсязі його процесуальних прав і обов'язків [25, с. 141].

Наголошуємо, що заміна сторони у виконавчому провадженні як різновид процесуального правонаступництва завжди означає перехід усіх процесуальних прав та обов'язків правопередника до правонаступника. Отже, процесуальне правонаступництво у виконавчому провадженні завжди є універсальним, тому що сторону виконавчого провадження не можна наділити лише частиною процесуальних прав і обов'язків, не можна позбавити будь-якого процесуального повноваження, передбаченого законом (ст. 19 Закону).

Правонаступництво у виконавчому провадженні може відбуватися у трьох випадках: по-перше, в межах відкритого виконавчого провадження, по-друге, до відкриття виконавчого провадження у вигляді заміни стягувача чи боржника у виконавчому листі (ч. 5 ст. 442 ЦПК), по-третє, у випадках, коли виконавче провадження закінчене, але є можливість його відновлення.

Законодавець розрізняє поняття «заміна сторони виконавчого провадження» і «заміна боржника і стягувача у виконавчому листі» залежно від часових меж виникнення правонаступництва. Так, коли виконавче провадження відкрите, то відбувається заміна сторони виконавчого провадження, а у випадку, коли виконавче провадження не відкрите, то суди здійснюють заміну стягувача чи боржника у виконавчому листі. Зважаючи на те, що виконавчим документом може бути не лише виконавчий лист, судова практика вживає ще один термін «заміна сторони у виконавчому документі».

Проте, на нашу думку, подібне вирішення питання викликає заперечення. Такий розподіл вважаємо недоцільним з огляду на теоретичну та практичну необхідність застосування узагальненого інституту заміни сторони виконавчого провадження, виходячи з наступних міркувань.

Відповідно до ст. 1 Закону виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження. Це положення Закону відбиває висновки ЄСПЛ, закріплені зокрема у таких рішеннях як «Хорнсбі проти Греції», «Шмалько проти України», «Крутько проти України», «Ромашов проти України», «Дубенко проти України», «Скордіно проти Італії», «Джордж Естіма проти Португалії», «Сіка проти Словачії» тощо. У своїх рішеннях ЄСПЛ зазначає, що провадження в суді та виконавче провадження є відповідно першою і другою стадіями одного провадження, підкреслюючи, що виконавче провадження не може бути відокремлене від судового, і ці обидва провадження мають розглядатися як цілісний процес [27, с. 941–946]. Так, у справі Хорнсбі проти Греції ЄСПЛ зауважив, що право на суд стало б ілюзорним, якщо б правова система держави дозволяла, щоб кінцеве та обов'язкове рішення суду залишалося невиконаним, що завдавало б шкоду одній зі сторін [28].

Щоправда, деякі автори обстоюють погляд на виконавче провадження не як на стадію, а як на вид провадження цивільного судочинства. Так, С.О. Кравцов, Е.К. Кріконова висновують: виконання судових рішень у структурі цивільного судочинства має розглядатися саме як провадження, що найадекватніше відбиває структуру цивільного процесу як асиметричної системи горизонтальних та вертикальних проваджень [29, с. 71].

Виходячи з цього, відсутні підстави для застосування конструкції «заміна сторони у виконавчому документі». Незважаючи на те, що між видачею виконавчого документа і пред'явленням його до виконання може існувати певний часовий проміжок (цивільне провадження завершене, а виконавче провадження ще не розпочате), судові провадження все одно триває, і заміна будь-якого

учасника справи буде мати на меті перш за все відновлення порушених, оспорених чи невизнаних прав, на якій би стадії воно не відбувалось.

Сторони виконавчого провадження - це наділені відповідним процесуальним статусом (ст. 19 Закону) учасники правовідносин, що виникають саме в межах виконавчого провадження як завершальної стадії судового провадження і примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб). Найменування сторони у виконавчому документі лише відбиває цей статус, а не формує чи закріплює його. Маючи статус учасника виконавчого провадження, той чи інший суб'єкт є стороною правовідносин, а не стороною виконавчого документу.

Крім того, виконавчий документ є більш широким поняттям, ніж виконавчий лист. До прикладу, якщо виконавчим документом є не виконавчий лист, виданий судом, а виконавчий документ іншого юрисдикційного органу (виконавчий напис нотаріуса), то немає підстав здійснювати заміну сторони у ньому, бо насправді відбувається заміна сторони виконавчого провадження, навіть за умов, що воно ще не відкрито.

Судова практика у цьому аспекті стикається зі складнощами у ситуаціях, коли не тільки не відкрите виконавче провадження, а й навіть не видано виконавчого листа, а потреба у заміні сторони виконавчого провадження існує. Так, прикладом слугує справа, у якій Васильківський міськрайонний суд Київської області відмовив у заміні стягувача у виконавчому листі, оскільки листи ще не були видані, проте Київський апеляційний суд скасував рішення і замінив стягувача. При цьому суд посилався на ч. 5 ст. 442 ЦПК, у якій передбачено можливість заміни боржника або стягувача у виконавчому листі до відкриття виконавчого провадження, а також на правові висновки, викладені у постановках Верховного Суду від 31.10.2018 р. у справі № 2-а-3494/11 та від 27.08.2020 р. у справі № 804/536/18, відповідно до яких заміна сторони чи третьої особи у відносинах, щодо яких виник спір (процесуальне правонаступництво), можлива на будь-якій стадії судового процесу, як на стадії розгляду справи, так і на стадії виконання судового рішення, яке набрало законної сили, зокрема, і до видання виконавчого листа, і відбувається виключно за відповідним рішенням суду, а не державного виконавця (що стосується заміни сторони виконавчого провадження), незалежно від того, чи виданий судом виконавчий лист на момент звернення із заявою про правонаступництво та чи пред'явлений він (виконавчий лист) до примусового виконання [30]. Отже, постає питання: якщо можна замінювати сторону у ще не виданому виконавчому документі, то чому не можна замінювати сторону у ще не відкритому виконавчому провадженні?

Як бачимо, на практиці виникає багато суперечливих ситуацій у зазначеній сфері. Усі вищевведені аргументи підтверджують тезу про те, що недоцільно відокремлювати поняття «заміни боржника та стягувача у виконавчому листі», «заміни сторони у виконавчому документі» та «заміни сторони виконавчого провадження». Не може бути процесуальної «прірви», «процесуальної невизначеності» між прийняттям відповідного рішення і набранням ним законної сили та відкриттям виконавчого провадження під час реалізації права на справедливий судовий розгляд та здійснення ефективного захисту порушених прав.

Отже, на законодавчому рівні слід закріпити лише інститут заміни сторони виконавчого провадження, який має застосовуватися в усіх випадках, незалежно від наявності відкритого виконавчого провадження або видачі виконавчих документів.

Безперечно, заміна сторони виконавчому провадженні неможлива після закінчення виконавчого провадження, наприклад, у зв'язку з повним виконанням зобов'язання, але існують випадки, коли питання про можливість заміни сторони у закінченому виконавчому провадженні постає у зв'язку з необхідністю його відновлення. При цьому, якщо виконавче провадження завершено помилково і через це підлягає поновленню або поновлюється з інших підстав, то для вирішення питання про заміну сторони в порядку правонаступництва заінтересовані особи мають одночасно ініціювати відновлення виконавчого провадження, наприклад, шляхом оскарження постанови виконавця про закінчення виконавчого провадження, і разом зі скаргою подавати заяву про заміну. Такий порядок дій зумовлений тим, що особа, яка ще не є стороною виконавчого провадження, не має права подавати скаргу на постанову виконавця про закінчення виконавчого провадження. Без набуття певного процесуального статусу особи не можуть вчиняти жодні процесуальні дії, тому так звана «прірва» між закінченням цивільного провадження (у тому числі, провадження із захисту цивільних прав іншими юрисдикційними органами) і поновленням виконавчого провадження не повинна перешкоджати реалізації заінтересованими особами їхніх прав та захисту інтересів.

Так, у п. 10 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 8 лютого 2022 р. зазначено, що у випадку закінчення виконавчого провадження заявник, що звертається з заявою про заміну сторони виконавчого провадження, повинен поставити перед судом питання щодо відновлення виконавчого провадження (оскарження постанови про закінчення виконавчого провадження). За відсутності підстав для відновлення закінченого виконавчого провадження відсутні і підстави

для процесуального правонаступництва [31]. В іншій постанові Верховного Суду сформульовано правовий висновок про те, що не можна замінити сторону виконавчого провадження, яке було закінчене, якщо не існує підстав для відновлення цього провадження, з приводу чого особа має звернутися до суду, надавши переконливі аргументи щодо відновлення [32]. Зазначена позиція Верховного Суду знаходить своє відтворення у повсякденній судовій практиці.

Так, Центральний районний суд м. Миколаєва задовольнив заяву ТОВ «Кредитні ініціативи» про заміну сторони боржника у виконавчому листі на його правонаступника. Однак, колегія суддів Миколаївського апеляційного суду не погодилася з висновками суду першої інстанції і ухвалила судові рішення про відмову у задоволенні цієї заяви, оскільки виконавче провадження вже завершене. На думку апеляційного суду, заінтересовані особи мають право оскаржити постанову про закінчення виконавчого провадження в судовому порядку, і у разі задоволення скарги можуть ставити перед судом питання щодо заміни сторони виконавчого провадження правонаступником, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника [33].

Варто наголосити на тому, що відновлення виконавчого провадження можливе лише в межах строків пред'явлення виконавчих документів до виконання. З цього приводу Верховний Суд наголошує: «Якщо ж виконавче провадження не закінчене, але виконавчий документ був повернутий стягувачу без виконання, у його правонаступника є можливість отримати право на повторне звернення з виконавчим документом до виконання за умови дотримання строків звернення виконавчого документа до виконання. Якщо ці строки пропущені, то разом з питанням процесуального правонаступництва заявник повинен звернутися з заявою про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання. За відсутності підстав для поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання відсутні і підстави для процесуального правонаступництва [31].

Отже, зважаючи, що за правилами процесуального правонаступництва усі дії правопередника є обов'язковими для правонаступника (ч. 5 ст. 15 Закону), строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання обраховується незалежно від здійснення правонаступництва.

Так, Дніпровський апеляційний суд скасував ухвалу суду першої інстанції про заміну стягувача і на обґрунтування свого рішення навів наступні підстави. При вирішенні питання про заміну сторони виконавчого провадження суди мають встановити, чи не вплив строк пред'явлення виконавчого документа до виконання, оскільки за межами цього процесуального строку виконавчі дії не вчиняються, а строк виконавчого провадження спливає одночасно зі строком пред'явлення виконавчого документа до виконання. Після спливу строку виконавчого провадження не може вирішуватись питання про заміну сторони виконавчого провадження.

Колегія суддів дійшла висновку про відсутність правових підстав для процесуального правонаступництва, оскільки правонаступник у матеріальних правовідносинах (новий кредитор) не набув тих прав, які втратив попередній кредитор у зв'язку з закінченням строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання [34].

З точки зору потенційної можливості відновлення виконавчого провадження слід розрізняти обставини, що передбачають таку можливість або виключають її. У Законі передбачено лише два варіанти завершення виконавчого провадження: закінчення виконавчого провадження і повернення виконавчого документа стягувачу без виконання. Аналіз підстав для закінчення виконавчого провадження, які передбачені у пп. 1-3 ч. 1 ст. 39 Закону, обумовлює можливість визначати такі обставини як підстави для іншої процесуальної дії, на жаль, не передбаченої чинним Законом «Про виконавче провадження», – закриття виконавчого провадження, що мало б відрізнитися від закінчення виконавчого провадження неможливістю його відновлення. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 39 вищезазначеного Закону йдеться, що виконавче провадження підлягає закінченню у разі визнання судом відмови стягувача від примусового виконання судового рішення, а п. 2 ч. 1 ст. 39 Закону передбачає закінчення виконавчого провадження у разі затвердження судом мирової угоди, укладеної сторонами у процесі виконання рішення. На нашу думку, у разі вільного волевиявлення та реалізації сторонами виконавчого провадження таких повноважень воно має бути закрите без можливості його відновлення.

Пункт 3 ч. 1 ст. 39 Закону закріплює таку підставу для закінчення виконавчого провадження як «припинення юридичної особи - сторони виконавчого провадження, якщо виконання її обов'язків чи вимог у виконавчому провадженні не допускає правонаступництва, смерті, оголошення померлим або визнання безвісно відсутнім стягувача чи боржника». На нашу думку, редакція цього пункту потребує вдосконалення через її невизначеність, позаяк, керуючись даним положенням, виконавець нібито повинен встановити можливість правонаступництва винятково стосовно юридичної особи, а у разі смерті, оголошення померлою або визнання безвісно відсутньою фізичної особи він робити цього не повинен, що видається досить нелогічним. Надаючи

наукового аналізу цій нормі, Д.Ю. Іщенко зазначає: таким чином, у разі смерті боржника виконавче провадження підлягає закінченню у будь-якому разі на відміну від припинення юридичної особи. В останньому випадку якщо в юридичної особи є правонаступник, то виконавче провадження закінченню не підлягає, а має відбутися заміна боржника відповідно до ч. 5 ст. 15 Закону. Однак у разі смерті фізичної особи-боржника чинне законодавство пропонує стягувачу лише варіант, передбачений статтями 1281, 1282 ЦК, а саме: звернутися із вимогою до спадкоємців боржника, які мають задовольнити вимоги стягувача в межах вартості майна, одержаного у спадщину, шляхом одноразового платежу, якщо відсутня інша домовленість; у разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора звертає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі. При цьому автор справедливо висноує, що такий позов матиме складнощі при підготовці, оскільки стягувачу необхідно буде самостійно встановити, яке майно успадкували спадкоємці, що може бути проблематичним і такі дії вочевидь є надмірно обтяжливими для стягувачів. Натомість у державного чи приватного виконавця є в наявності інструментарій для розшуку майна боржника [12, с. 145-146]. На нашу думку, подібна ситуація може мати місце за умов відсутності судового провадження щодо стягнення заборгованості або виконавчого провадження з того самого питання, проте за наявності зобов'язальних правовідносин між кредитором і боржником-спадкодавцем. Якщо ж виконавче провадження відкрите, то єдиним вірним способом захисту інтересів стягувача є подання заяви про зупинення виконавчого провадження, а не пред'явлення нового позову.

Такі висновки підтверджуються судовою практикою, зокрема, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що у разі смерті фізичної особи – сторони виконавчого провадження виконавець має вчинити дії щодо отримання даних, необхідних для вирішення питання про заміну такої сторони її спадкоємцями та надалі за заявою сторони звернутися до суду з відповідним поданням про заміну сторони виконавчого провадження, а смерть, оголошення померлою або визнання безвісно відсутньою фізичної особи, яка була стороною виконавчого провадження, має виступати підставою для його закінчення лише коли виконання обов'язків такої особи чи вимог у виконавчому провадженні не допускає правонаступництва [10].

Керуючись цим висновком, формується загальна судова практика. Так, Запорізький апеляційний суд скасував ухвалу Шевченківського районного суду про відмову у задоволенні скарги АТ «Державний експертно-імпортерний банк України» на рішення державного виконавця про закінчення виконавчого провадження у зв'язку із смертю боржника, посилаючись на те, що державний виконавець допустив порушення вимог Закону, а саме під час винесення постанови про закінчення виконавчого провадження не пересвідчився у тому, що спірні правовідносини про стягнення заборгованості допускають правонаступництво. Отже, державний виконавець мав зупинити виконавче провадження та вирішити питання про залучення правонаступників. Наслідком скасування оскаржуваної постанови є відновлення виконавчого провадження і вжиття виконавчою службою заходів до встановлення кола спадкоємців померлого боржника [35].

Маємо погодитися з думкою суду апеляційної інстанції, що виконавець зобов'язаний зупинити виконавче провадження, оцінивши сутність правовідносин з приводу того, чи допускають вони правонаступництво, і вживати заходів щодо пошуку спадкоємців з метою залучення їх до справи. Для закінчення виконавчого провадження треба впевнитися у неможливості настання правонаступництва у спірних правовідносинах.

На особливу увагу та аналіз заслуговує така підстава для закінчення виконавчого провадження як оголошення стягувача чи боржника безвісно відсутнім. Цей правовий статус не можна прирівнювати ані до факту смерті, ані до оголошення фізичної особи померлою, тому що він не зумовлює переходу цивільних прав та обов'язків. Отже, встановлення статусу особи як безвісно відсутньої не утворює підстав для завершення (закінчення, закриття) виконавчого провадження, а лише для його зупинення, оскільки неможливо вирішувати питання щодо правонаступництва у правовідносинах за участю такої особи.

Висновки. Заміна сторони виконавчого провадження є таким різновидом процесуального правонаступництва, що здійснюється у випадку вибуття сторони виконавчого провадження через смерть фізичної особи, припинення існування юридичної особи або переходу від одних фізичних чи юридичних осіб до інших окремих цивільних прав та обов'язків за умов, що виконання обов'язків чи вимог такої особи як сторони у виконавчому провадженні допускає правонаступництво.

Матеріальне та процесуальне правонаступництво відрізняються за змістом, а заміна сторони виконавчого провадження має розглядатися як різновид цивільного процесуального правонаступництва, що має свої особливості, до яких слід віднести: суб'єктний склад; підстави правонаступництва та документи-докази, які підтверджують їх існування; порядок здійснення правонаступництва.

Заміна сторони виконавчого провадження не означає заміну учасника справи, оскільки: склад учасників виконавчого провадження не співпадає зі складом учасників справи; не можна визнати учасниками справи осіб, які попередньо брали участь у інших юрисдикційних процесах, де було утворено підстави виконання; немає незмінного зв'язку між статусом сторін у судовому провадженні та статусом сторін у виконавчому провадженні.

Підставою для заміни сторони виконавчого провадження є правонаступництво у вже встановлених рішенням суду або рішенням іншого юрисдикційного органу матеріальних правовідносинах. Порядок здійснення правонаступництва у виконавчому провадженні зумовлений можливістю виникнення його підстав та передбачає вибуття сторони виконавчого провадження.

Зверненню виконавця до суду з заявою про заміну сторони виконавчого провадження має передувати зупинення ним виконавчого провадження, що має розглядатися як обов'язок державного/приватного виконавця за можливості виникнення правонаступництва. У зв'язку з цим, пропонуємо викласти п. 5 ч. 1 ст. 34 Закону у такій редакції: «Виконавець зупиняє вчинення виконавчих дій у разі вибуття сторони виконавчого провадження за умови, що виконання обов'язків сторони чи вимог у виконавчому провадженні допускає правонаступництво». А якщо процесуальне правонаступництво виникати не може, це має слугувати підставою для закриття виконавчого провадження, інститут якого потрібно запровадити законодавчо.

Доцільно закріпити на законодавчому рівні узагальнений інститут заміни сторони виконавчого провадження замість понять «заміна боржника та стягувача у виконавчому листі», «заміна сторони у виконавчому документі» та «заміна сторони виконавчого провадження» в усіх випадках, незалежно від наявності відкритого виконавчого провадження або видачі виконавчих документів.

Заміна сторони закінченого виконавчого провадження правонаступником можлива за умов його відновлення в межах строків пред'явлення виконавчого документу до виконання, які обраховуються незалежно від здійснення правонаступництва.

Визнання стягувача чи боржника безвісно відсутнім не утворює підстав для закінчення виконавчого провадження, а має віднайти закріплення у Законі як підстава для його зупинення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атаманчук І.В., Захарчук Д.О. Окремі теоретико-практичні аспекти передумов цивільного процесуального правонаступництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 106–109.
2. Науково-практичний коментар до законів України «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження». К. 2005.
3. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 10: Цивільний процес. Харків. 2025. 872 с.
4. Печений О. Правонаступництво і заміна сторони виконавчого провадження: співвідношення, проблемні питання, процесуальні особливості. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2020. № 11(68). С. 47–53.
5. Валах В.В. Доктринальне та правозастосовче визначення підстав процесуального правонаступництва. *Право і суспільство*. № 6 (2). 2015. С. 53–57.
6. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути. За ред. В.В. Комарова. Харків. 2016. 848 с.
7. Постанова Львівського апеляційного суду від 22 травня 2025 р. у справі № 453/1546/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127575435>.
8. Бичкова С.С. Правонаступництво у виконавчому провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер: Юриспруденція. 2013. № 6-2. Том 2. С. 5–8.
9. Ухвала Білопільського районного суду Сумської області від 29 січня 2024 р. у справі № 573/1357/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116599969>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 листопада 2020 р. у справі № 916/617/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217981>.
11. Червоний Ю. С. Цивільний процес України: підручник. Київ. 2007. 392 с.
12. Іщенко Д.Ю. Особливості правонаступництва у виконавчому провадженні у разі смерті боржника. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 145–147.
13. Ухвала Березанського міського суду Київської області від 18.11.2024 р. у справі № 356/496/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123075600>.
14. Постанова Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 березня 2021 р. у справі № 201/16014/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532944>.
15. Шинкарьова Є.В. Детермінанти нерозривного зв'язку зобов'язання з особою боржника або кредитора за законодавством України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70). № 5. 2020. С. 41–45.

16. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 22 березня 2022 р. у справі № 212/9145/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103740510>.
17. Кравчик М.Б. Особливості правонаступництва обов'язку спадкодавця з відшкодування моральної шкоди. *Право і суспільство*. № 6. 2023. С. 87–92.
18. Постанова Верховного Суду від 08 лютого 2023 р. у справі № 760/9496/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108959770>.
19. Ухвала Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 8 квітня 2025 р. у справі № 303/591/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126507635>.
20. Ухвала Березанського міського суду Київської області від 28 травня 2025 р. у справі № 356/271/25 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127967366#>.
21. Постанова Київського апеляційного суду від 04 червня 2024 р. у справі № 6-2544/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119690909>.
22. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 16 квітня 2025 р. у справі № 186/223/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126914621>.
23. Постанова Київського апеляційного суду від 18 березня 2024 р. у справі № 363/5813/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117722627>.
24. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 16 квітня 2025 р. у справі № 205/5864/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126850776>.
25. Круглик В.В. Поняття та юридична природа процесуального правонаступництва. *Нове українське право*. Вип. 1. 2024. С. 139–144. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.1.17>.
26. Гелич А.О. Класифікація видів правонаступництва в цивільному праві. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави: матеріали VII Міжнарод. конф.* (Київ, 18-19 травня 2017 р.). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. С. 132–133.
27. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
28. Рішення ЄСПЛ у справі «Горнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text.
29. Кравцов С.О., Крікорова Е.К. Виконавче провадження як завершальна стадія судового процесу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70). № 3. 2020. С. 69–73.
30. Ухвала Васильківського міськрайонного суду Київської області від 30 листопада 2023 р. у справі № 362/3356/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118264949>.
31. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 8 лютого 2022 р. у справі № 2-7763/10 (провадження № 14-197 цс 21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104076441>.
32. Постанова Верховного Суду від 15 лютого 2023 р. у справі № 520/17203/13 (провадження № 61-4475св22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109156998>.
33. Постанова Миколаївського апеляційного суду від 15 липня 2024 р. у справі № 490/1517/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120373110>.
34. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 14 вересня 2023 р. у справі № 176/1134/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113519277>.
35. Постанова Запорізького апеляційного суду від 13 листопада 2024 р. у справі № 336/6073/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122993257>.